

ЕТАПИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СЛУХАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

PERIODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL SCHOOLS OF UKRAINE IN THE SECOND PART OF XX CENTURY

У статті вказано етапи іншомовної підготовки слухачів педагогічних училищ із характерними особливостями кожного відповідно до розвитку освітньої системи України. В основу покладено історичні, соціальні та політичні фактори, які впливали на процес навчання іноземних мов; зміни у самій методичній науці, пов'язані з появою нових методичних ідей, цілей, змісту, методів і засобів навчання; здобутки зарубіжної методики навчання іноземних мов.

Ключові слова: іншомовна підготовка, педагогічне училище, навчання, іноземні мови, етап, реформа.

языкам; изменения в методической науке, связанные с появлением новых идей, целей, содержания, методов и средств обучения; достижения зарубежной методики обучения иностранных языков.

Ключевые слова: иноязычная подготовка, педагогическое училище, обучение, иностранные языки, этап, реформа.

The periods of teaching foreign languages of students of pedagogical schools are considered in the article. Characteristic features of each stage are given in accordance with development of the educational system of Ukraine. Historical, social and political factors that influenced on the process of studies of foreign languages are fixed in basis; changes in methodical science, related to appearance of new methodical ideas, aims, maintenance, methods and facilities of studies; achievements of foreign methodology of studies of foreign languages.

Key words: teaching foreign languages, pedagogical schools education, reform, stages.

УДК 37.377.377.8

Терлецька Л.М.,

аспірант кафедри педагогіки

факультету психології

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

В статті вказано етапи навчання іноземними мовами слухачів педагогічних училищ з характерними особливостями кожного в відповідності з розвитком освітньої системи України. Основні фактори, які впливали на процес навчання іноземними мовами, це історичні, соціальні та політичні фактори, які впливали на процес навчання іноземними мовами.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У контексті сучасних процесів загальноєвропейської інтеграції знання іноземних мов та їхнє навчання в загальноосвітніх навчальних закладах визначаються як один із пріоритетних напрямів освітньої політики світових держав, адже знання іноземних мов – це ключ до успіху в сучасному світі, де спілкування іноземними мовами, отримання та осмислення великих обсягів інформації набуває дедалі більшого значення. Освіта перебуває здебільшого в соціальній сфері, відображає соціальні, політико-правові, економічні та ідеологічні процеси. На думку Л.С. Панової, саме іноземні мови впливають на освітню політику, функціонування освіти й виступають фундаментом для розвитку навчальних закладів [8, с. 3].

Інтерес до вивчення мов традиційно великий, бо, перефразовуючи відомий вислів, можна сміливо сказати, що той, хто володіє мовами, володіє світом. Людина, яка володіє мовами, – різнобічно розвинута особистість, володіє кращими здібностями до вивчення нового, більш впевнена у спілкуванні з іншими людьми.

Іншомовна підготовка, у свою чергу, – це теоретико-практичне володіння мовними одиницями та лексичним запасом іноземної мови, вміння вдало використовувати іншомовні одиниці у щоденному спілкуванні. Навчання іноземній мові проводиться в освітніх закладах різних типів – від дошкільної до вищої освіти. Це вимагає постійного оновлення змісту іншомовної освіти, вдосконалення програм з іноземної мови та розроблення підручників, що

зможуть забезпечити ефективне оволодіння іноземною мовою на належному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зміст іншомовної освіти у навчальних закладах перебуває в центрі уваги сучасної педагогічної науки. Дослідження науковців стосуються визначення принципів формування змісту освіти (С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, С.У. Гончаренко, О.К. Корсакова, В.В. Краєвський, Еміль Страчар та інші); аналізу компонентів змісту навчання іноземної мови (О.Б. Бігич, І.Л. Бім, Б.А. Лапідус, С.Ю. Ніколаєва, В.М. Плахотник, Г.В. Рогова, Ф.М. Рабінович, О.Я. Савченко, Т.Є. Сахарова, Е.І. Соловцова, О.В. Хоменко та інші). Серед досліджень, які стосуються навчання іноземної мови на різних етапах розвитку освіти, можна виділити ті, що розглядають цю проблему переважно в межах свого історичного часу. Наприклад, проблему практичного оволодіння іноземною мовою вивчали В.Д. Аракін, І.Л. Бім, І.О. Грузинська, А.А. Любарська, О.О. Миролюбів, А.В. Монігетті, О.І. Москальська, Ю.І. Пасов, І.В. Рахманов, О.М. Соловйова, В.С. Цетлін. Н.І. Теннова досліджувала виховний потенціал іноземної мови, Л.В.Щерба – загальноосвітній рівень володіння іншомовною мовленнєвою діяльністю, І.М. Верещакіна, Р.П. Мільруд і Г.В. Рогова – розвивальну роль вивчення іноземної мови.

Висвітленню питань підготовки вчителів в Україні присвячені дослідження Н.М. Дем'яненко, А.М. Алексюка, Н.П. Калениченко, А.А. Марушкевич, Л.М. Попової, В.В. Сагарди, В.К. Майбороди,

В.Б. Євтуха. Навчання іноземних мов у педагогічних училищах України в другій половині ХХ століття в історії педагогіки залишається зовсім не висвітленим, хоча є певні практичні розробки. Питанням навчання студентів педагогічних училищ і формування у них умінь і навичок присвячені дисертаційні роботи багатьох авторів, зокрема С.О. Борисюк у дослідженні «Формування в учнів педагогічних училищ умінь навчати дітей вчитись» (1994) проаналізовано основні вимоги до знань, умінь і навичок учнів педагогічних училищ; Т.М. Шкваріна в дослідженні «Підготовка студентів педагогічних училищ до навчання дошкільників англійської мови» (2000) зосередила увагу на підготовці дошкільників і подала програмові вимоги з іноземної мови для дошкільнят; А.В. Штифурак у роботі «Формування професійних інтересів студентів педагогічних училищ в процесі вивчення іноземних мов» (2005) розглянув і проаналізував природу інтересу, етапи формування професійного педагогічного інтересу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Навчання іноземної мови у загальноосвітніх і середніх спеціальних навчальних закладах України в другій половині ХХ століття – явище складне і багатогранне, тому необхідно звернутися до історичних джерел для детальнішого вивчення освітніх процесів в Україні цього періоду та для виділення етапів іншомовної підготовки слухачів педагогічних училищ України.

Мета статті – аналіз історичних даних щодо іншомовної підготовки слухачів педагогічних училищ, встановлення етапів у навчанні іноземних мов другої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Багато українських і вітчизняних науковців, учених, педагогів, методистів, істориків займались розробленням періодизації освітнього процесу в Україні в ХХ столітті.

О.В. Сухомлинська у статті «Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру» виділяє такі етапи в розвитку вітчизняної освіти ХХ століття:

- 1) 1920–1933 роки – етап експериментування та новаторства;
- 2) 1930–1950-і роки – українська педагогіка як складник «російсько-радянської культури»;
- 3) 1958–1985 роки – українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток;
- 4) 1985–1991 роки – становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу;
- 5) з 1991 року – розвиток педагогіки та школи в Українській державі [9, с. 54].

На початку 30-х років ХХ століття відбувалась русифікація навчальних закладів України, управління якими здійснювалось із Москви. В Україні використовувались навчальні програми та під-

ручники, які єдині для всіх закладів Радянського Союзу. Національна педагогіка занепадала як така спочатку теоретично, а згодом – і практично, адже українська школа і педагогіка стають частиною «радянської культури», а саме – «російсько-радянської» [9, с. 50].

У 1958 році вийшов Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», головною метою якого була зміна школи, в якій навчають, на школу трудову з виробничим навчанням. У грудні 1964 року постановою АН СРСР та АПН СРСР було створено комісію з провідних учених, педагогів, методистів, вчителів для розроблення нових навчальних планів і програм. Протягом двох наступних років були розроблені програми для всіх навчальних предметів загальноосвітньої школи. Однак у них було багато недоліків: навчальний матеріал був перенасичений теорією, підручники занадто політизовані, на уроках переважали репродуктивні методи навчання (відтворення і повторення за завданнями вчителя є їхньою головною ознакою). У 1983 роки вийшла постанова «Про додаткові заходи щодо вдосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах УРСР», згідно з якою для вивчення російської мови створювались значно кращі умови, ніж для української. На початку 1985 року в країні починали відбуватися зміни, що проходили під гаслом перебудови. Було створено загальносоюзне педагогічне об'єднання під назвою «Педагогіка співробітництва». У ньому брали участь, зокрема, українські педагоги – О.А. Захаренко, В.Ф. Шаталов, М.П. Гузик, Т.Л. Сірик та інші, які прагнули змінити підхід до навчання дітей у школі, критикували існуючу систему освіти, висували вимоги щодо індивідуального підходу до кожної дитини та зміни авторитарного стилю на співпрацю вчителя та учнів тощо.

З 1991 року, із проголошенням незалежності України, національна освіта і наука набуває швидких темпів розвитку, розроблення, змін і реформування. Створено українську національну систему загальноосвітніх навчальних закладів, до здобутків вітчизняних педагогів додалися ще й питання національного виховання підростаючого покоління та питання української освіти.

В.Й. Борисенко виділяє такі етапи в історії народної освіти ХХ століття: 1-ий (30-і – 50-і роки) – період тоталітарної системи; 2-ий (середина 50-х – 60-і роки) – часткова демократизація українського суспільства; 3-ій (70–80-і роки) – економічна та суспільно-політична кризи; 4-ий (90-і роки) – становлення української незалежної держави [2, с. 3].

М.В. Левківський пропонує таку періодизацію розвитку освіти та педагогічної думки у радянський період (20–80-і роки ХХ століття):

1) становлення національної освіти у 20-х роках – створення оригінальної освітньої системи, впровадження комплексної системи навчання, розвиток педології (О.С. Залужний, І.О. Соколянський, В.П. Протопопов, А.В. Володимирський, Я.Ф. Чепіга, С.Ф. Русова);

2) уніфікація загальної освіти у 30-і роки – упровадження нових навчальних планів і програм на основі вивчення учнями загальноосвітніх дисциплін та основ виробництва;

3) становлення освіти у післявоєнний час (кінець 40-х – 50-і роки) – відновлення роботи загальноосвітніх закладів України, запроваджено загальну обов'язкову восьмирічну освіту та встановлено нову систему шкільної освіти: загальна обов'язкова восьмирічна школа для дітей віком 7–15(16) років, повна середня – для підлітків і молоді 15–18 років, школи-інтернати, технікуми, середні спеціальні і вищі навчальні заклади. У школах упроваджено нову цифрову п'ятибальну систему оцінки успішності та поведінки учнів;

4) 60-і роки – перехід школи на новий зміст освіти, зміна терміну навчання в школі (стало 10 років замість 11);

5) школа і педагогіка періоду застою (70–80-і роки) – запроваджується атестація вчителів, звертається увага на тісний взаємозв'язок розумового, трудового та морального виховання підростаючого покоління та поєднання навчання з виробничою працею;

6) освіта в Україні на сучасному етапі духовного та національного відродження – навчально-виховний процес спрямований на всебічний розвиток людини, демократизація школи, реформування освіти [6, с. 162–180].

У педагогіці та методиці навчання іноземних мов є велика кількість досліджень, присвячених опануванню іншомовним мовленням у навчальних закладах. О.О. Миролубов, О.О. Першукова, Х.Ш. Бахтіярова, О.М. Щукін, Н.В. Борисова, О.Є. Мисечко, Т.В. Литньова, Л.В. Кравчук, А.Ю. Долапчі, Н.Д. Гальскова та інші науковці досліджували різні історико-педагогічні аспекти навчання іноземної мови. Відомий вітчизняний академік і методист іноземної мови О.О. Миролубов запропонував таку періодизацію навчання іноземних мов у загальноосвітніх закладах у ХХ столітті: 1) 1917–1930 роки; 2) 1930–1941 роки; 3) 1941–1950-і роки; 4) 1960-і роки; 5) 1970–1980 роки [7]. Ця періодизація побудована на освітніх реформах у методиці іноземних мов і стосується виключно навчання іноземних мов у школі.

Л.В. Кравчук виділяє 4 етапи іншомовної підготовки учнів загальноосвітньої школи України в другій половині ХХ століття:

1) 1949–1959 роки – навчання іноземних мов в умовах розбудови системи освіти в повоєнний період.

2) 1960–1970 роки – навчання іноземних мов в умовах реформи школи;

3) 1971–1990 роки – навчання іноземних мов в умовах посилення психологічного складника в цій галузі;

4) 1991–2001 роки – навчання іноземних мов в умовах державної незалежності України [5, с. 38].

Педагогічні училища – це заклади середньої спеціальної освіти педагогічного напрямку з терміном навчання 3(4) роки, що готували вчителів початкової школи, вихователів дитячих садків, піонервожатих, керівників музичного гуртка, вчителів креслення і малювання для загальноосвітньої школи, вчителів фізичної культури.

Узагальнюючи результати історико-педагогічного пошуку, вивчення та аналізу низки публікацій вітчизняних та українських науковців, досліджень у педагогіці та методиці навчання іноземних мов, на нашу думку, треба виділити такі етапи іншомовної підготовки учнів педагогічних училищ України в другій половині ХХ століття:

Перший етап (1950–1958 роки). На час закінчення Другої світової війни система педагогічної освіти в Україні (тоді Українській Республіці Радянського Союзу) була повністю відновлена та все ж перше післявоєнне п'ятиріччя за складністю завдань було особливим. У найкоротший строк необхідно було відновити зруйновану війною шкільну мережу, відбудувати навчально-матеріальну базу і головне – укомплектувати школу кваліфікованими вчителями. У 1947 році була прийнята постанова Ради Міністрів СРСР «Об уллучении изучения иностранных языков», в якій передбачалась велика кількість дій: розширення мережі вищих навчальних закладів із підготовки вчителів іноземної мови, збільшення випуску навчальних і методичних посібників, відкриття шкіл із навчанням ряду предметів іноземною мовою.

У цей період основна мета іншомовної підготовки – розвиток навичок і вмінь читання за збереження деякого об'єму репродуктивних навичок. Нахил у бік оволодіння читанням і вивчення граматики посилювався після дискусії з питань мовознавства на початку 50-х років. Педагогічні училища перейшли на чотирирічний термін навчання, встановлено семестрову систему [7, с. 276].

До середини 50-х років настає надмірна теоретизація процесу навчання іноземних мов у педагогічних училищах, відбувається повна відмова від навчання усного мовлення і заміна цієї мети «конструюванням питань і відповідей». У цей час різко погіршуються умови навчання іноземних мов: зменшується кількість годин або частково припиняється вивчення цього предмета.

Другий етап (1958–1971 роки). У 1958 році виходить Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», в якому далі розвивалось

марксистсько-ленінське вчення про комуністичне виховання і навчання підростаючого покоління. Педагогічні училища в 1958–1960 роках працювали за новими навчальними планами, розробленими управлінням підготовки вчителів відповідно до Закону про школу, затвердженим Міністерством вищої та спеціальної середньої освіти СРСР. Постанова Ради Міністрів СРСР «Об улучшении изучения иностранных языков» від 27 травня 1961 року стала рушійною силою змін у вивченні іноземних мов у загальноосвітніх школах і середніх спеціальних навчальних закладах, а саме: 1) навчальні заклади все ще були погано забезпечені вчителями іноземних мов; 2) методика навчання іноземних мов та існуючі навчальні програми, плани, підручники не відповідали новій меті навчання – практичному оволодінню учнями усним іншомовним мовленням та безперекладним читанням; 3) схильність більшості вчителів іноземної мови застосовувати лише «перекладний метод» на заняттях. У 1959–1960 роках створено нову систему керівництва вищими навчальними закладами, технікумами та училищами. У союзних республіках створено міністерства вищої та середньої спеціальної освіти, педагогічні училища отримали нові програми, навчальні плани з іноземних мов. Підручників не вистачало всім учням, рівень володіння іноземною мовою був низьким.

Третій етап (1972–1980-ті роки) характеризується продовженням реформування освітньої системи України (тоді УРСР). Основним здобутком цього періоду було надання такої ж важливості іншомовному письму, як і іншим видам мовленнєвої діяльності. До цього часу письмо виступало як засіб навчання на уроках (заняттях) з іноземної мови в загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладах. С.Ф. Шатілов (1974), І.Л. Бім (1976), О.В. Лазаркевич (1972) у своїх теоретичних дослідженнях розглядали письмо як мету і як один із видів іншомовної мовленнєвої діяльності. Змінюються підходи до структурування іншомовної освіти, іноземну мову почали розглядати як засіб всебічного розвитку підростаючого покоління.

Четвертий етап (1980-і – 1990-і роки). У 80-х роках ХХ століття значно поширились міжнародні зв'язки в різних сферах науки, тому практичне володіння іноземною мовою набувало все більшого значення. Відповідно до «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984), у навчальних програмах з іноземних мов для загальноосвітніх і середніх спеціальних навчальних закладів України вже була визначена комунікативна мета іншомовного навчання, яка стала передумовою розроблення комунікативних методів навчання іноземних мов. У другій половині 80-х років ХХ століття з метою зміцнення зв'язку навчальних закладів педагогічного профілю із

загальноосвітньою школою та подолання кадрового дефіциту вчителів було прийнято цілу низку постанов, які повинні були:

- стати поштовхом для реформування освітніх закладів усіх типів у сфері підготовки педагогічних кадрів;
- усунути перевантаження навчальних програм і підручників;
- посилити практичну спрямованість навчання майбутніх педагогів;
- зміцнити матеріально-технічну базу;
- покращити матеріально-побутові умови педагогічних працівників і підвищити заробітну плату [1, с. 4].

Освітні реформи в галузі навчання іноземних мов сприяли появі нових методик, ідей, розробок і стали основою для подальшого реформування та модернізації іншомовної освіти в загальноосвітніх і середніх спеціальних педагогічних закладах України.

П'ятий етап (1991–2000-і роки). 1991 рік став визначальним в історії України, адже наша держава вийшла зі складу Радянського Союзу і стала незалежною. У системі загальноосвітньої та середньої спеціальної педагогічної освіти відбулися суттєві зміни, а саме на початку 90-х років (1992–1995 роки) з'являються нові типи навчальних закладів, значна кількість педагогічних училищ реформуються в коледжі гуманітарно-педагогічного або професійно-педагогічного профілю. Відповідно, ускладнились програми та навчальні плани з іноземних мов, підвищились вимоги щодо рівня знань учнів з іноземної мови. На заняттях обов'язковим стає розвиток усіх 4 видів мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, говоріння, письмо), запроваджено комунікативний метод навчання іноземних мов.

У 1993 році було розроблено Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») для забезпечення розвитку освіти як пріоритетного засобу розбудови Української держави. Головною метою програми було визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективи ХХІ століття, створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації [3].

У 1998 році розроблено Державний освітній стандарт з іноземної мови для закладів загальної середньої освіти, який визначає структуру змісту іншомовної підготовки, обов'язковий мінімум змісту навчання з іноземних мов, базовий навчальний план, обов'язкові результати іншомовного навчання (визначено базовий рівень володіння іншомовним спілкуванням, досягнення якого

є обов'язковим для всіх учнів певного загальноосвітнього начального закладу) [4].

Висновки. Виділені нами етапи іншомовної підготовки учнів педагогічних училищ допоможуть сформувати цілісне системне уявлення про іншомовну освіту в Україні другої половини ХХ століття, визначити співвідношення між попереднім і наступними етапами розвитку іншомовної освіти, встановити наступність між ними та специфічні риси кожного з етапів.

Незважаючи на складний історичний період другої половини ХХ століття, педагогічні училища залишались навчальним закладом середньої спеціальної освіти педагогічного профілю, які забезпечували кадрами початкові школи та дошкільні навчальні заклади, осередком учительства в Україні.

Отже, проаналізувавши історичні дані щодо іншомовної підготовки учнів педагогічних училищ, ми дійшли висновку, що:

– кожен етап характеризується позитивними змінами щодо навчання іноземних мов у середніх педагогічних закладах України;

– іншомовна підготовка в педагогічних училищах проводилась відповідно до вимог щодо володіння учнями іноземною мовою з врахуванням змін в освітній політиці держави певного історичного періоду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безлюдна В.В. Підготовка вчителя іноземних мов у 80-і роки ХХ століття. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/7230/1/Pidgotovka_vchutelya_inozenuh_mov.pdf.
2. Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ століття. К., 1996. 356 с.
3. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття. К.: «Райдуга», 1994. 61 с.
4. Державний стандарт з іноземної мови (загальна середня освіта) V–IX класи / Керівн. автор. колективу С.Ю. Ніколаєва. К.: «Ленвіт», 1998. 32 с.
5. Кравчук Л.В. Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина ХХ століття): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Тернопіль, 2013.
6. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч.-метод. посібник. 4-е вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
7. Миролубов А.А. История отечественной методики обучения иностранным языкам. М.: СТУПЕНИ, ИНФРА-М, 2002. 448 с.
8. Панова Л.С. Обучение иностранному языку в школе. К.: «Рад. школа», 1989. 142 с.
9. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. Ч. 1. Харків: «ОВС», 2002. 640 с.